

El rènec

(ALDC, VII, 1545. El rènec)

El rènec és la “paparra grossa i arrodonida” (DIEC) a causa d’haver xuclat la sang de gossos o ovelles; en altres llengües la denominació és sintagmàtica partint del nucli ‘paparra’ completat amb un determinant relatiu a la seva grossor (fr. *grosse tique*) respecte de la paparra i a la seva condició d’inflada (it. *zecca gonfia*); la grossor, l’ovalitat es compara amb un “gra de pèsol” (*Tresor*) o un “gra de rosari” (*Aguiló*); el nom correspon a un canvi d’estructura física pel xuclament de la sang, com ho explica el vers d’una endevinalla popular men.: “neix femella [*paparra*] i mor mascle [*re*]” (ap. *DECat*). Per als comentaris dels geosinònims, cal tenir en compte el mapa 1016.

El llat. RĪCĪNUS va donar **rèsen* > *reen* (per caiguda de [z] per dissimilació amb la vibrant) > *ren* 67 > r[ə] 70, 71, 73, 77-82, també des de **rese* (cf. oc.); r[ɛ] 72, 75, per l’obertura moderna de [ə] tònica en [ɛ], pròpia de Maó i Alaró. Quant a *rem* 64-66, 126, 127, es tracta d’una ultracorrecció com la de *dilluns* > *dillums*, ajudant-hi *llénens* (< llat. vg. LENDINE > *llémens* ‘llémenes, ous del poll del cap’). *Ren*, en forma de plural, es documenta en Torra, 1640 (“*Rens*. Cuch. Ricinus”) i *re* en el mall. Figuera, 1814 (“*Re*. Insêcto. [cast.] Režno”) i en el men. Febrer Cardona, v. 1830 (2001) (“*Re*. Insecto. Režno/Grosse tique/Ricinus”). Pel que fa a *rènec* (var. *ràneg* 23, 38, potser adaptació de l’antiga pron. [r’ənək]), l’explicació etimològica més fàcil i al meu parer més versemblant (Veny, 2001 b: 171-172) és partir de la metàtesi *RINICUS, tot i que s’hi oposa una metàtesi amb la c’ no palatalitzada, “suposició molt forta” (*DECat*), el tractament d’altres llengües romàniques (cast. *rezno*, asturià *rédiu*, *rendu*, sard *erikina*) i la seva doc. tardana. Coromines (*DECat*) proposa partir de **rèens* > **rèecs* homonimitzat amb *renegar*, *renec*, sense descartar la possibilitat d’un origen preromà, però conclou que és una etimologia “encara no aclarida definitivament”.

No falten les respostes referents a l’animaló com a nom genèric que pot ser 1) *paparra* (var. *piparra* 110,

112, 113, *pitarra* 33, 105, *xibarra* 93; dim. *paparró* 76), a voltes amb determinant (*piparra inflada* 58, amb part. de *inflar* < INFLARE); 2) *caparra*, amb augmentatiu (*caparrota* 179, *caparro*, var. *quibarrot* 106), amb dim. (*caparró* 115, 118, 122, 125, 142, 160) o amb determinant (*caparra inflada* 184, *caparra unflada* 189, *caparra que està farta* 163, *caparra grossa* 119); 3) *llagast*, var. *llagasto* 14; 4) *seca* 90, 97; 5) *tica* 7, *tic* 10 (← fr. *tique*).

Poll de bou (var. *ploll de bou* 108) és resultat d’una confusió amb una altra espècie (< llat. vg. PEDŪCŪLUS), substituït per *ull de bou* 57.

Altres mots: *vivon* 100 (pron. *bibon*), format sobre *viure* amb el suf. *-on*, propi del cast., que pot aplicar-se –no en cat.– a un radical verbal (cf. *burlón*, *fardón*, etc.); *garrenc* 35, 36, 42 i *garreny* 37 es deuen haver format sobre *garra*, potser (*a*)*garrar*, amb el suf. *-enc* i *-eny*, respectivament, però seria més difícil a partir de *ren* amb l’element *ga-* afegit a l’inici, pres de *garrapata* o (*a*)*garrar* (*DECat*); *garrell* 40, 41, 103, 109 obeiria a un canvi de suf., probablement per homonimització; *fedó* 6 (pron. [fəd’u]) és un manlleu a l’oc. *fedon*.

La isoglossa de *ren*, *re*, resultat evolutiu natural del llat. RĪCĪNUS, es conserva en una petita àrea del sud del cat. central, d’on el mot va arribar a Mallorca i Menorca, mentre que una var. modificada, *rènec*, és pròpia avui de la resta del cat. central, on degué substituir l’estrat anterior de *ren*, *re*. *Poll de bou*, distribuït en algunes poblacions del cat. nord-occ., és resultat de la transfusió del nom d’un altre paràsit. Una bona part de respostes comprenen el nom de la ‘paparra’ (*paparra*, *caparra*, *llagost*) eventualment modificades amb un suf. o completades amb un determinant.

Són mots normatius *rènec*, com a mot específic, des del *DOrt*, 1917; *paparra*, *llagasta*, des del *DOrt*, 1917, i *llagast*, des del *DIEC*₁, 1995, com a sinònim de ‘paparra’.